

Etnobotanična metodologija: etnološki pristop

Ethnobotanical methodology: ethnological approach

MOJCA RAMŠAK

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana; Zavod – Center za biografske raziskave, Metelkova ulica 2, 1000 Ljubljana; mojca.ramsak@guest.arnes.si

Izvleček

V članku so sistematično predstavljeni razvoj, interdisciplinarna širina in metodološke specifičnosti etnobotanike v svetu, zgodovina slovenske etnobotanike, najpogostejša in najučinkovitejša metodološka orodja ter primarni, sekundarni in terciarni viri, uporabni za etnobotanične raziskave v Sloveniji. Glavni viri za nastanek tega meta-analitičnega članka, napisanega iz vidika etnologije, so bila temeljna monografska, enciklopedična in metodološka dela s področja etnobotanike ter iz zgodovine botanike in različne baze podatkov, ki jih uporabljamo kot podporo v etnobotaničnih raziskavah. Celovit pregled in primerjava etnobotanične metodologije in virov z botaničnimi do zdaj še ni bil narejen, saj so botaniki in etnologi ter kulturni antropologi sodelovali bolj priložnostno. Predmet preučevanja in metodologija etnobotanike in botanike nista enaka. V botaniki so objekt preučevanja rastline same po sebi, v etnobotaniki pa je v ospredju odnos med rastlinami in ljudmi ter uporaba rastlin za ljudi in živali. Z razumevanjem teh konceptualnih razlik so v članku nakazane tudi morebitne prihodnje skupne raziskovalne poti.

Ključne besede:

etnobotanika, metodologija, etnobotanična terminologija, etnobotanični viri, etnobotanična klasifikacija, okoljska antropologija in etnologija, etnobiologija, Slovenija

Abstract

The article systematically presents the development, interdisciplinary breadth and methodological specifics of ethnobotany in the world, the history of Slovene ethnobotany, the most common and most effective methodological tools and primary, secondary and tertiary sources useful for ethnobotanical research in Slovenia. The main sources for this meta-analysis, written from the point of view of ethnology, were the basic monographic, encyclopaedic and methodological works from the field of ethnobotany, and from the history of botany and various databases that are useful for support in ethnobotanical research. A complete overview and comparison of ethnobotanical methodology and botanical resources have not yet been made, since botanists, ethnologists and cultural anthropologists collaborated more casually. The research subject and methodology in ethnobotany and botany are not the same. In the botany, the object of research is plants, while in ethnobotany the emphasis on the relationship between plants and people and the use of plants for humans and animals is in the foreground. Therefore, by understanding these conceptual differences, the article also contributes and indicates the possible future joint research pathways.

Keywords: ethnobotany, methodology, ethnobotanical terminology, ethnobotanical sources, ethnobotanical classification, environmental anthropology and ethnology, ethnobiology, Slovenia

1 UVOD: OPREDELITEV PODROČJA

1.1 Razvoj etnobotanike v svetu in v Sloveniji

Leta 1874 je Stephen Powers skoval termin »aboridžinska botanika«, ki je pomenil raziskovanje uporabe rastlin med tradicionalnimi skupnostmi. Ta termin je ostal v rabi četrto stoletja, dokler ni John William Harshberger, profesor botanike na Univerzi v Pensilvaniji, leta 1895 prvi objavil termin etnobotanika, ki je bil semantična nadomestitev prejšnjega pojma (BENNETT, b. n. 1.). Harshberger je menil, da lahko etnobotanika pomaga razložiti kulturo plemen, ki uporabljajo rastline za prehrano, bivališče in obleko. Dolgo je etnobotanika pomenila zgolj uporabo rastlin med domorodci (ALBUQUERQUE idr. 2017: 1, 2).

Potem je v dobrem stoletju nastalo več definicij etnobotanike, ki so poskušale definirati to raziskovalno področje. Razvoj etnobotanike, od njenega prvega poimenovanja naprej in negotovost glede predmeta raziskave, kaže na potrebo po različni umeščenosti med bolj definiranimi disciplinami. Definicija etnobotanike se je počasi razvijala, spremembe predmeta preučevanja v njej pa so odražale postopen razvoj in trende te discipline. Etnobotanika je bila sprva bolj ekološko naravnana, sredi 20. stoletja, pa se je težišče preselilo na kulturo in namesto naštevanja rastlinskih imen je postalo pomembnejše razumevanje uporabe rastlin v kulturni perspektivi. Do tega preobrata je prišlo zaradi vse več raziskav s področja humanistike, zlasti etnologije, kulturne antropologije in jezikoslovja. Danes ni razloga, da bi etnobotaniko omejevali le na tradicionalne družbe, ta etnocentrični koncept je danes že presežen. Prvi del zloženke etno- se nanaša na katerekoli ljudi ali kulturne skupine in ne samo na tradicionalne družbe. Definicija etnobotanike se je razprostrla še čez tradicionalno in tudi moderno življenje ljudi na podeželju ter na prebivalce urbanih industrijskih okolij. Namesto pojmov domorodni in tradicionalni, so nekateri raziskovalci raje uporabljali pojem lokalni. Z vključevanjem različnih disciplin je etnobotanika začela uporabljati tudi bolj raznoliko metodologijo (BENNETT, b. n. 1.; ALBUQUERQUE idr. 2017: 2). Razvojne poti in definicije etnobotanike s specifičnimi predmetnimi poudarki (Preglednica 1), ki so od konca 19. stoletja dalje dajali pomen različnim vidikom, izhajajo iz različnih nacionalnih etnobotaničnih tradicij. Primitivni in aboridžinski človek se pojavljata v zgodnjih definicijah, zaradi raziskav v tedanjih kolonialnih državah. Genezo etnobotaničnih definicij je treba razumeti skozi perspektivo porajajoče se etnobotanične znanosti, ki je sprva izhajala iz želje po spoznavanju (in obvladovanju) različnih tujih narodov, ob tem pa je naraščala potreba po spoznavanju lastne kulturne in okolja.

Preglednica 1: Predmetni poudarki najpomembnejših etnobotaničnih definicij (povzeto po BENNETT, b. n. l.)

Table 1: Subject highlights of the most important ethnobotanical definitions (summarized from BENNETT, b. n. l.)

PREGLED PREDMETNIH POUDARKOV ETNOBOTANIČNIH DEFINICIJ			
KDO	KAJ (PREDMETNI POUDAREK)	KDAJ	VIR
Primitivni in aboridžinski ljudje	Uporaba rastlin med primitivnimi in aboridžinskimi ljudmi.	1896	J. W. Harshberger, 1896. V: Purposes of ethnobotany. Botanical Gazette 21, 146–154.
Primitivni človek in rastline	Odnos med primitivnim človekom in rastlinami.	1941	V. H., Jones, 1941. V: The nature and scope of ethnobotany. Chronica Botanica 6, 219–221.
Človek in rastlinski svet	Odnos med človekom in rastlinskim svetom.	1978	V. Jones 1957. V: Griffin, J. B. (1978). Volney Jones, ethnobotanist: An appreciation. V: R. I. Ford, ur. The nature and status of ethnobotany. Anthropological Papers št. 67, University of Michigan Museum of Anthropology, 3–19.
Človek in rastline	Neposreden odnos med človekom in rastlinami.	1978	R. I. Ford 1978. V: Ethnobotany: Historical diversity and synthesis. V: R. I. Ford, ur. The nature and status of ethnobotany. Anthropological Papers št. 67, University of Michigan Museum of Anthropology, str. 33–50.
Primitivne družbe	Kompleten popis uporabe konceptov o rastlinskem svetu in primitivnih družbah.	1992	R. E. Schultes, 1992. V: Ethnobotany and technology in northwest Amazon: A partnership. V: M. J. Plotkin, L. M. Famolare, ur., Sustainable Harvest and Marketing of Rain Forest Products. Washington, DC: Island Press, 7–13.
Nekdanje družbe, sodobna družba	Kompleten popis rastlin do danes.	1992	B. Berlin, 1992. V: Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies. Princeton, USA: Princeton University Press.
/	Biokulturne raziskave neodvisne od katere koli specifične paradigme, ki izhajajo iz znanstvene epistemologije.	1994	W. Balée, 1994. V: Footprints in the Forests: Ka'apor Ethnobotany – the Historical Ecology of Plant Utilization by an Amazonian People. New York, USA: Columbia University Press.

PREGLED PREDMETNIH POUČB PREDMETNIH POUČB ETNOBOTANIČNIH DEFINICIJ			
KDO	KAJ (PREDMETNI POUČB)	KDAJ	VIR
Primitivne in nepismene družbe	Človekovo vrednotenje in ravnanje z rastlinskim gradivom, snovmi in pojavi, vključujoč relevantne koncepte v primitivnih in nepismenih družbah.	1995	S. Von Reis, R. E. Schultes, 1995. V: Preface. V: R. E. Schultes, S. Von Reis, ur. <i>Ethnobotany: Evolution of a Discipline</i> . Portland, USA: Dioscorides Press, 11–14.
Človek	Interakcija med človekom in rastlinami.	1995	N. Turner, 1995. V: <i>Ethnobotany today in northwestern North America</i> . V: R. E. Schultes, S. Von Reis, ur. <i>Ethnobotany: Evolution of a discipline</i> . Dioscorides Press, Portland, OR, 264–283.
Človek, rastline, kultura	Interakcija med rastlinami, ljudmi in kulturo.	1996	M. J. Balick, P. A. Cox, 1996. V: <i>Plants, People, and Culture: The Science of Ethnobotany</i> . New York, USA: Scientific American Library.
Rastline, tradicionalni ljudje	Vse raziskave o odnosu med rastlinami in tradicionalnimi ljudmi.	1996	C. M. Cotton, 1996. V: <i>Ethnobotany: Principles and applications</i> . Chichester, UK: John Wiley and Sons.

Med Slovenci je med prvimi poimenoval etnobotaniko Franc Kotnik v poljudnoznanstveni knjižici *Slovenske starosvetnosti* (Ljubljana, 1943), ko pravi: »Narodopisec se bo zanimal seveda tudi za imenoslovje, za osebna, vulgarna (domača), krajevna in ledinska imena. Tudi z domačimi imeni rastlin in živali se bo bavil. Rastlinstvo bo v narodopisju imelo posebno poglavje, ne kot botanika, ampak kot etnobotanika. Najprej bo navedel vsa imena, ki so za posamezne rastline med narodom znana, etimologija imen bo tu pa tam pojasnila funkcijo, ki jo ima rastlina v narodopisju, nato pa bo zasledoval rastlino v običajih, v narodni pesmi, pripovedki in pregovorih, nazadnje bo še pojasnil njen pomen v ljudski medicini. Tako bi prišli tudi mi Slovenci do etnobotaničnih študij. Na podoben način bo treba postopati z živalstvom.« (KOTNIK 1943: 8–9)

Bolj sistematično je bilo raziskovanje etnobotanike zastavljeno v letih 1975–1978, ko je izšlo 11 zvezkov vprašalnic v okviru projekta ETSEO (*Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja 20. stoletja*, 1975–1978). Med njimi je za preučevanje etnobotanike pomemben 11. zvezek s poglavji o ljudskem zdravilstvu (PLESTENJAK JEMEC 1977) in o znanju o rastlinskem svetu (ljudski botaniki) (VODUŠEK 1977), ter 2. zvezek s poglavjem o nabiralništvu (POČKAR 1976: 43–65). Na podlagi vprašalnic je bilo od leta 1981 do 1996 objavljenih 17 topografskih raziskav posamičnih občin v Sloveniji in v zamejstvu v knjižni zbirki Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani. V tej knjižni seriji so krajša poglavja o poznavanju rastlinskega sveta. Poleg tega so nekateri avtorji, kot na primer Marija Makarovič, vprašalnice uporabljali pri svojih krajevnih raziskavah, zato te monografije vsebujejo tudi celovite etnobotanične podatke.

Valens Vodusek je v vprašalnici o znanju o rastlinskem svetu (1977) definiral predmet ljudske botanike kot: »ljudsko znanje in verovanje o rastlinskem svetu obenem z načini in rezultati uporabe tega znanja oz. verovanja ter sploh vloga rastlinskega sveta v življenju določene etnične skupine. Ljudsko znanje nam v tem primeru pomeni laično, spontano pridobljeno (ne strokovno oz. šolano) znanje, bodisi na podlagi lastnih opazovanj in izkušenj bodisi s prevzemom znanja iz izročila starejših ljudi, staršev, vrstnikov, znancev ali iz drugih informacijskih virov v vsakdanjem življenju. Tako skuša ljudska botanika na eni strani ugotavljati izročila takega znanja iz preteklosti, ki je bilo dosti bogato zaradi življenjskih pogojev ob tesnem stiku z naravo in neposredne odvisnosti od nje, na drugi strani pa dandanes raziskuje relativni upad takega znanja v naraščajoči urbanizaciji in morebitni porast znanja preko poljudno-znanstvenih knjig in časopisov, predavanj, filmov, razstav, radijskih in televizijskih oddaj, šole ipd.« (VODUŠEK 1977: 41–42). V isti definiciji in pod vplivom razprave Jacquesa Millota: *L'Ethnobotanique* (iz v tistem času v evropski etnologiji zelo upoštevanega enciklopedijskega priročnika *Ethnologie générale*, ur. J. Poirier. Paris: Encyclopédie de la Pléiade, 1968) na katero se je skliceval, pa dodaja še, da »med važne naloge ljudske botanike pa se smatra tudi ugotovitev znanstvenega inventarja rastlinskih vrst, ki jih uporablja določena etnična skupina v katere koli namene. Pri tem je treba imeti pred očmi izredno obsežno in vsestransko uporabnost rastlinskega sveta za človeka. To se kaže v uporabi posameznih rastlinskih vrst ali njih delov za človekovo prehrano, za prehrano in za steljo domačih živali, za zdravljenje ljudi in domačih živali z zdravilnimi rastlinami, za uničevanje in odganjanje živalskih škodljivcev s strupenimi rastlinami, kot gradbeni material pri zgradbah vseh vrst, za okras hiše, občasni okras ob slovesnejših dogodkih, okras vozil, kot razpoznavni znak, okras grobov, kot darilo slavljencem. Za ljudsko botaniko pa niso važni važni podatki o uporabi rastlin v ta ali oni namen, temveč je važno vrednotenje rastlin in rastlinstva sploh, t. j., vse, kar ljudje o tem mislijo in govorijo in kar se v tem pogledu odraža v življenju neke skupnosti.« (VODUŠEK 1977: 42–43). Vodusek je med splošnimi metodološkimi napotki k raziskovanju opozarjal na nujno sodelovanje etnologov z botaniki in poudaril tri pomembne zadeve. »1. Pri vseh podatkih je treba vprašati za slovensko lokalno domače ime (z naznačitvijo naglasa) poleg eventualnega šolskega botaničnega imena. 2. Ugotoviti je treba zaradi identifikacije rastline znanstveno latinsko ime, ne samo za rod (*genus*), temveč tudi vrsto (*species*) rastline. V težjih ali dvomljivih primerih naj se primerek prinese v ta namen poklicnemu botaniku oz. institutu za biologijo. Sami opisi rastlin po informatorju so večinoma nezadostni. Zato je priporočljivo za identifikacijo in ugotavljanje botaničnega znanja imeti s seboj botanično knjigo oz. knjige z dobrimi barvnimi slikami ali fotografijami. 3. Vprašanja naj se usmerijo tudi tako, da se izzove vrednotenje informatorja (npr. boljše, lepše, učinkovitejše od ...).« (VODUŠEK 1977: 45). Poleg splošnih vprašanj je predlagal, da se izprašajo dobri poznavalci rastlin, otroci, mladina (rojeni in živeči na vasi ter v mestu) da se poleg uporabe rastlin sprašuje tudi o poznavanju in uporabi raznih vrst lesa. Nazadnje je pripravil seznam 162 važnejših zdravilnih rastlin po več navedenih botaničnih knjigah z latinskim in slovenskim imenom ter kaj (cvet, korenina, listi, lubje, plod, zeleni del rastline nad zemljo) in kdaj se nabira (po mesecih) (VODUŠEK 1977: 51–62). Na nujno uporabo tega seznama in na verjetno nezadostnost ustnih virov je opozorila tudi sestavljavka vprašalnic za zdravilstvo (PLESTENJAK JEMEC 1977: 32).

Etnologija je, razen v omenjenih topografijah ETSEO, le občasno sledila tem temeljitim metodološkim napotkom. Zaradi redkih temeljnih študij s področja etnobotanike (kot sta npr. MODERNDORFER 1964; MAKAROVIČ 2008), ki tudi nikoli ni postala del predmetnika etnologije in kulturne antropologije, pa niti ni mogla iti v korak s sodobno etnobotaniko,

ki je danes interdisciplinarna disciplina tako po predmetu raziskave kot po metodologiji. Konkretnih raziskav in projektov, ki bi zajemali etnobotaniko, ali celo interdisciplinarnih raziskav namreč od konca projekta ETSEO ni bilo več. Deloma so etnobotanični fragmenti za posamezne občine dostopni v posamičnih topografijah iz zbirke ETSEO – 20. stoletje (Zmago Šmitek, Občina Kočevje, 1981; Fanči Šarf, Občina Ljutomer, 1981; Fanči Šarf, Občina Gornja Radgona, 1982; Meta Sterle, Občina Škofja Loka, 1984; Fanči Šarf, Občina Murska Sobota, 1985; Majda Fister, Rož, 1985; Andrej Dular, Občina Črnomelj, 1985; Fanči Šarf, Občina Lendava, 1988; Marjanca Klobčar, Občina Domžale, 1989; Mojca Terčelj, Občina Sevnica, 1989; Ralf Čeplak, Občina Cerknica, 1990; Jasna Sok, Občina Šmarje pri Jelšah, 1991; Breda Pajsar in Nena Židov, Občina Ljubljana Bežigrad, 1991; Karla Oder, Občina Ravne na Koroškem, 1992; Bogdana Tome Marinac, Občina Izola, 1994; Marjetka Balkovec, Občina Metlika, 1994; Inga Miklavčič Brezigar, Občina Tolmin, 1996).

Poleg teh topografij so bili podatki o nabiralništvu v 20. stoletju po isti metodologiji kot je v ETSEO zapisani tudi v nekaterih znanstvenih krajevnih monografijah Marije Makarovič. V svojih obmejnih krajevnih monografskih študijah s Strojne (MAKAROVIČ 1982), Predgrada (MAKAROVIČ 1985) in Sel na avstrijskem Koroškem (MAKAROVIČ 1994) je ohranila začrtano metodologijo vprašalnic ETSEO, čeprav je te knjige napisala izven tega projekta.

Nabiralništvo je bila že prej privlačna tema tudi teoretsko, saj je imela samooskrba z divje rastočimi rastlinami gospodarski pomen v času pomanjkanja hrane. O tem je prvo teoretsko delo napisal Vilko Novak (NOVAK 1957), njemu pa so izven okvirja vprašalnic ETSEO sledili s terenskimi raziskavami še drugi etnologi. Tako so do neke mere etnološko preučene dejavnosti, ki pričajo o pridelavi, predelavi in uporabi rastlin za prehrano (npr. slivarstvo, POČKAR 1982; KOGEJ 1992; POČKAR 1997; hmeljarstvo BAŠ 1970; kostonjarstvo ŠEGA 1997; brezova voda GRAFENAUER 1962 in SUHADOLNIK 1962), o nabiranju rastlin za obrti in stavbarstvo (pletarstvo, suhorobarstvo (BRAS 1982; SUHA 2014) krovstvo, piparstvo, coklarstvo, (BOGATAJ 1989), o nabiranju zdravilnih rastlin (MRKUN 1943).

Slovenski etnološki leksikon (BAŠ 2004; BAŠ 2007; BAŠ 2011) mdr. vsebuje 373 krajših gesel iz etnobotanike, ki jih je pripravila Vlasta Mlakar. Ta objavlja tudi poljudnoznanstvene članke o tem in leta 2015 je v samozaložbi izdala še strokovno monografijo *Rastlina je sveta, od korenin do cveta*.

Le v nekaj primerih pa so etnologi tudi dejansko sodelovali z botaniki. Npr. etnologinji Marija Makarovič in Mojca Ramšak sta pred objavo nekaterih monografij neformalno zaprosili za kolegalno pomoč botanikov (MAKAROVIČ 2008) in/ali zoologov (RAMŠAK 2017), ki so pregledali in znanstveno komentirali njuno gradivo. Tudi Slovenski etnografski muzej v Ljubljani od leta 2017 enkrat letno prireja plačljive dvodnevne tematske seminarje iz etnobotanike za širšo javnost, na katere kot predavateljke poleg etnologov vabi tudi biologe, gozdarje, farmacevte in zeliščarje.

Do te številke revije *Hladnikia* (april 2019), v kateri je prvič v Sloveniji sistematično in načrtno dopolnjujoče znanstveno predstavljena etnobotanična metodologija obeh disciplin, botaniki in etnologi še niso prijavljali skupnih temeljnih raziskovalnih in aplikativnih projektov ali dolgoročnih raziskovalnih programov. Zato naj oba znanstvena prispevka iz te številke revije (JOGAN 2019), ki sta namenoma napisana v duhu oplajanja in v upanju na prihodnje formalno sodelovanje obeh disciplin, postaneta koristen metodološki pripomoček za študente in druge raziskovalce.

1.2 Etnologija in etnobotanika

Etnologija lahko s svojimi etnobotaničnimi raziskavami pomembno prispeva k ohranjanju kulturne dediščine s področja znanj o naravi in okolju, do neke mere pa je lahko uporabna celo v naravovarstvu. Dosedanja etnobotanična in etnofarmakološka preučevnost Slovenije in zamejstva le deloma pripeva k celovitemu razumevanju odnosa med človekom in rastlinami, saj so objave razpršene na več mestih, nekatere imajo dokaj šibko metodologijo, ki ne upošteva sledljivosti in kritike virov, ter ozek interpretativni domet. Etnobotanika namreč zaradi svoje kompleksnosti zahteva holističen, interdisciplinaren pristop in dolgotrajne, sistematične terenske raziskave, kar je bilo doslej opravljeno v zelo omejenem obsegu. Za razumevanje kontekstov in razvoja lokalnih tradicionalnih znanj o vsestranski uporabi rastlin ter tradicionalnih medicinskih sistemov je potrebna dobro premišljena metodologija. Slovenska etnobotanika je bila doslej v največji meri osredotočena na medicinsko etnobotaniko, ki je navadno vključena v sestrsko vedo, etnofarmakologijo oz. tradicionalno farmakologijo etničnih skupin in na preučevanje delovanja ljudskih pripravkov, narejenih iz rastlin, živali in mineralov. Empirično znanje o etnofarmakoloških snoveh se je pretežno prenašalo ustno ter pisno z ljudskomedicinskimi rokopisi, nekatere fragmente pa najdemo tudi v ljudski književnosti in v drugih oblikah ljudske umetnosti. Etnobotaniko od etnofarmakologije loči večja osredotočenost na dokumentiranje in interpretacijo pomena tradicionalnih ljudskomedicinskih terapij in drugih rab rastlin. Pri etnofarmakologiji pa sta poleg kulturne dimenzije še bolj pomembni klinična in aplikativna. V etnofarmakologiji so kulturne interpretacije ljudske medicine podlaga za nadaljnje raziskave o učinkovitosti ljudskih zdravil in za razvoj novih farmacevtskih proizvodov, ki so osnovani na tradicionalnih ljudskomedicinskih pripravkih.

Etnobotanika je interdisciplinarno področje, ki je spoznavnoteoretsko med humanistiko in naravoslovjem, saj v bistvu temelji na etnologiji in botaniki, poleg tega pa prepleta še znanja iz kulturne antropologije, arheologije, jezikoslovja, religiologije, umetnostne zgodovine, medicine, veterine, farmacije, ekologije, gospodarske zgodovine, lingvistične geografije, družbene geografije (antropogeografije), gospodarske (ekonomske) geografije, geografije rastlinstva, krajinske arhitekture, gozdarstva, agronomije in ekonomije. Tudi pretekla tradicionalna in sodobna znanja o rastlinah je treba preučevati vzporedno z omenjenimi disciplinami in še dodatno upoštevati naravovarstvo ter vidike trajnostnega razvoja.

Zato ima predmetno področje sodobne etnobotanike širok fokus, saj preučuje odnos med rastlinami in ljudmi v določenih družbenokulturnih, zgodovinskih in ekoloških kontekstih, a ne zajema zgolj uporabe rastlin za zdravljenje ljudi in živali. Ta je le ožji segment etnobotanike. Poleg tega so tradicionalne terapevtske rabe rastlin pogosto prepletene z obrednimi, simbolnimi, in ekonomskimi, zato je treba raziskovati celotno podobo od razumevanja družbenokulturnega in duhovnega odnosa med ljudmi in rastlinami do njihove uporabe.

V etnologiji so botanična znanja posredno vključena tudi v druga področja, ki niso povezana zgolj z etnomedicino (torej za izdelavo domačih zdravil in pripravkov, opojev, mamil, insekticidov, repelentov in strupov, pri negi telesa ipd.). V tesni povezavi so z obrednimi verskimi potrebami (npr. izdelovanje korald in rožnih vencev, kadil, prazničnega okrasja, kot npr. cvetnodedeljskih butar) ter s tem povezanimi ritualnimi besedili, ki se izgovarjajo ob uporabi določenih rastlin in z njihovim simbolnim pomenom (t. im. zagovori). Dobro poznavanje rastlinskega sveta in rastlinskih proizvodov je bilo v preteklosti nujno tudi v kmečkem gospodarstvu, npr. za izdelovanje poljedelskega orodja, opreme, vozil, plovil, embalaže za shranjevanje (zaboji, sodi, košare, cekarji), uporabo pri gradnji in kritini,

za krmo, gnojilo, strojilo, za izdelavo vlaken, izdelavo smole, oglja; v gospodinjstvu (za jestvine, pijače, olje, dišavnice, začimbe, detergente, barve, posodo) ter za druge kulturne rabe (npr. za izdelavo glasbenih instrumentov, orožja, pip ipd.). V sodobno etnobotaniko pa spadajo tudi: védenje o udomačevanju oz. gojenju ter uničevanju oz. zatiranju določenih rastlinskih vrst, telesna in stavbna dekoracija z rastlinami, vpliv nekaterih rastlinskih vrst (npr. krompirja, koruze, vinske trte, kavovca, čaja, poprovca idr. začimb ter dišavnic, tobaka) na človekovo kulturo in živali ter jezikovna in etimološka podoba botanike. Pri uporabi rastlin pa nas zanimajo še: način pridobitve rastlin (gojenje, nabiranje v naravi, nakup, izmenjava); užitni deli rastlin (npr. nadzemni, podzemni, gomolj, korenina, lubje, listje, mlado listje ...); načini shranjevanja ter priprave (mehanično trenje, kuhanje, sušenje, izdelava rastlinskih pripravkov z alkoholom, s sladkorjem, soljo, maščobo ...).

2 ETNOBOTANIČNA METODOLOGIJA

2.1 Dialektika emskega in etskega pristopa

V etnobotaničnih in etnofarmakoloških objavah so le redko objavljeni celoviti podatki, ki bi bili strukturirani na način, ki zajame vse relevantne informacije o dojetanju in odnosu človeka do rastlin. V etnobotanični metodologiji prevladuje emski pristop, ki je lasten etnologiji, v botaniki pa je tak pristop redkeje uporabljen. Ta pristop se osredotoča na razumevanje kulture s stališča pripovedovalca in na opise rastlin, njihovo uživanje ter ritualna dejanja z njimi, ki so pomembni zanj in njegovo skupnost. V botanični metodologiji pa je v ospredju etski pristop, kjer stališča in izkušnje ljudi iz konkretnih kulturnih okolij niso toliko pomembni, saj gre za identifikacijo znanstvenih pojmov, kategorij in pravil, ki za člane raziskovane skupnosti nimajo nujno kakšnega pomena. Dialektiko emskega in etskega (Slika 1) lahko epistemološko ponazorimo s spoznanjem, ki prihaja od znotraj (od ljudi, ki imajo neki odnos do rastlin) in tistim, ki je zunaj (v naravi, rastlinah oz. v botaniki).

Zato se tudi večina etnoloških interpretacij etnobotaničnih podatkov osredotoča na uživanje rastlin za prehrano ali za zdravljenje in na opise ritualnega ali vsakdanjega vedenja, ki pa se izkažejo kot preozke za celovito razumevanje odnosa med ljudmi in rastlinami in za zadostitev zahteve po primerjalnosti. Zgolj emskemu pristopu, pogledu od znotraj (ki ga največkrat zajamemo s polstrukturiranimi intervjuji), manjka širša analitična struktura in pogled od zunaj. Le če ima raziskovalec na terenu dovolj časa, da dalj časa opazuje življenje z udeležbo, medtem ko sodeluje pri vsakdanjih opravilih, dobi kakovostne, podrobne empirične podatke, ki jih mora kasneje dopolniti še z drugimi viri. Ti dodatni viri etnobotanični notranji oz. emski pristop razširijo in uskladijo z drugimi znanstvenimi dognanji v botaniki. Nekritično sprejemanje ljudskih etnobotaničnih pogledov in analiz nas lahko privede v težave, zato je te podatke treba vedno znanstveno-kritično obravnavati in dokumentirati drugače, bolj interdisciplinarno, kot je to sicer ustaljeno v etnologiji. Kategorije in vzorci, ki jih dobimo z emskim pristopom, so lahko veljavni, ni pa nujno. Pomembno je, da ohranimo skeptično držo do terenskih razlag ljudi (a ne z vzvišenim in omalovažujočim obnašanjem), saj ni nujno, da zaradi raziskave sami postanemo zeliščar, ranocelnik, zdravitelj, šaman ipd. Vsekakor pa so emski podatki navdih za razmišljanje o nadaljnjih raziskovalnih etnobotaničnih korakih.

EMSKO	# ↔	ETSKO
Kulturno-specifična ljudska pojmovanja (rastlin)	# ↔	Znanstvena pojmovanja (rastlin), botanična nomenklatura

Slika 1: Ponazoritev razlike in dialektike med emskim (= od znotraj, z vidika družbene skupine, z vidika raziskovane osebe) in etskim (= od zunaj, z vidika opazovalca) terenskim pristopom. Med ljudskimi in znanstvenimi razlagami ne gre nujno za nasprotje, temveč tudi za komplementarnost, kar v shemi nakazuje puščica v obe smeri. Shema: M. Ramšak.

Figure 1: The illustration of difference and dialectics between emic (= from the inside, from within the social group, from the perspective of the research subject) and etic (= from the outside, from the perspective of the observer) field approach. There is not necessarily a contradiction, but also a complementarity between folk and scientific explanations, which in the scheme indicates an arrow in both directions. Scheme: M. Ramšak.

Emski način etnobotaničnega raziskovanja rastlin v konkretnih kulturnih okoljih lahko pomembno prispeva k lokalnemu razumevanju narave (SÖUKAND & KALLE 2015). Da pa bi bili rezultati razumljivi tudi drugim raziskovalcem in da bili primerljivi, uporabljamo etski pristop. Če vzamemo kot primer raziskovanje samoniklih rastlin, bi jih kot botaniki definirali glede na rastišče, glede na njihove lastnosti ipd. Na terenu pa ljudje etnologom, ki uporabljajo emski pristop in sprašujejo po pomenu rastlin v vsakdanjem življenju, pokažejo rastline, ki jih uporabljajo, in pri tem redko omenjajo lastnosti, ki niso povezane z neposredno uporabo, razen če jih o tem posebej vprašamo ali če jih slučajno poznajo tudi z botanične plati. Tako bi nam npr. o teh rastlinah povedali, da niso gojene, torej da rastejo same od sebe izven vrta, da jih ne sadimo, da zanje ni treba skrbeti, da jih ne plevemo ipd. Glede na rastlinstvo raziskovanega območja in glede na etski (botanični), disciplinarni dogovor o tem, kaj pojmujejo pod samonikle užitne rastline, mora botanik sam ugotoviti, ali je neka rastlina divje rastoča (samonikla) ali je gojena oz. mora s tem znanjem že priti na teren. Maksimalno pa svoje terenske podatke izkoristi, če k tej etski perspektivi doda še emski pogled laičnih ljudskih pojmovanj o »divjosti« določenih vrst rastlin. Šele s kombinacijo obeh pristopov lahko ugotovi, kako se prekrivata znanstveno in laično pojmovanje samoniklih rastlin in kakšen pomen imajo le-te za ljudi. Pojemovni okvir laičnega izražanja o samoniklih rastlinah temelji na nasprotju:

»divje rastoč (= narava) ↔ gojen, obdelovan (= kultura)« (SÖUKAND & KALLE 2015).

Težišče spoznanja (ali emsko ali etsko ali kombinacija obojega) na raziskovano botanično snov pa je odvisno tudi od pogleda raziskovalca. Če je v etnologiji emski pristop standard in prva izbira, pa v naravoslovju velja za nekonvencionalnega. Naravoslovce, npr. botanike, farmacevte, v intervjujih skrbijo predvsem napačne interpretacije, nehotene napake in hotene prevare. Temu se izognemo z ustreznou metodološko pripravo na terensko delo z

ljudmi, korektno zbranimi in dokumentiranimi terenskimi podatki ter kritiko virov v fazi analize podatkov. S tako natančno določenimi metodološkimi koraki pa si tudi botaniki lahko pomagajo z etnološkim emskim pristopom.

Etnofarmakologija na primer, v pestrosti možnih inter- in trans-disciplinarnih metodologij, ki jih uporablja (kot so tudi pisni vprašalniki brez rastlinskih vzorcev), priznava pomen etnobotaničnega znanja v določenih kulturnih okoljih oz. jih ima kot možen vir za sprejemljivo identifikacijo rastlinskih vrst, preden gredo raziskovalci na teren z vzorci rastlin. Pri anketnem vprašalniku je etnofarmakologija previdnejša, saj se pri tej tehniki lahko soočimo z večjimi pomanjkljivostmi tega načina zbiranja podatkov, npr. da respondenti ne navedejo nekaterih rastlin, če jih vprašalnik ne spomni nanje, kar pa je manj verjetno pri intervjuju. Toda tudi intervju ima svoje omejitve, npr. časovni ali drugi dejavniki v intervjujski situaciji lahko povzročijo, da pripovedovalci ne poročajo o določenih rastlinah, ker se jih tisti hip ne spomnijo. To šibkost intervjujev lahko popravimo s ponovljenimi intervjuji in z večjim številom pripovedovalcev (SOUKAND 2014: 475). Te splošne metodološke razlike med uporabo vprašalnikov in intervjujev so uporabne tudi pri etnobotaničnem raziskovanju.

2.2 Etnobotanični viri

2.2.1 Dialektika *in situ* ter *ex situ* zbiranja podatkov

Celovita etnobotanična raziskava o rastlinah bi morala vsebovati *in situ* ter *ex situ* vire. Če govorimo o metodologiji dela v etnologiji na splošno, *in situ* pomeni zbiranje podatkov v naravnem položaju ali okolju, torej na terenu, kjer so nastali, medtem ko je *ex situ* (lat. izven kraja) preučevanje izven okolja nastanka (v muzejih, arhivih, literaturi, slikovnem gradivu ipd.). V etnologiji so *in situ* viri primarni, sekundarni viri pa so že bili preneseni v novo okolje (npr. transkribirani in objavljeni ustni viri; predmeti, fizično preneseni na varno v kulturne ustanove; objekti preneseni na novo lokacijo oz. arhivsko in dokumentacijsko varovani, če gre za popolno uničenje na terenu).

V botaniki je princip zbiranja podatkov podoben. Pri *in situ* načinu dela popisujemo rastline na terenu, označimo lokacijo z geografskimi koordinatami in z dogovorjenimi deskriptorji. Pri *ex situ* strategiji pa s posebnimi tehnikami prenesemo ogrožene rastlinske vrste ali njihov genetski material iz naravnega rastišča na varno mesto (npr. semensko banko, botanični vrt, herbarij), bodisi z namenom, da bi te preživele izven naravnega okolja, če je to ogroženo, ter da bi jih kasneje ponovno lahko prenesli v naravno okolje, ali pa da bi jih, v primeru izumrtja, lahko preučevali.

Če govorimo o slovenskem kulturnem prostoru, lahko *in situ* ter *ex situ* etnobotanične vire razdelimo vsaj v tri sklope, ki se pa se tudi prekrivajo. V nadaljevanju so viri predstavljeni z vidika uporabe v etnologiji kot zgodovinski, naravoslovni in dodatni. Kategorije so prehodne, iste vire bi lahko razvrstili tako med zgodovinske kot naravoslovne, mesto hrambe ni nujno kriterij. Delitev je namenjena večji preglednosti obsežnega korpusa literature. Največji poudarek je na zgodovinskih etnobotaničnih virih, ki so lahko ustni (terenski zapiski in dokumentacija pričevanj na drugih nosilcih), pisni (rokopisi, publikacije) in materialni (fotografije, izdelki). Kar je pomembno v tem pregledu, je to, da so na enem mestu zbrane ali nakazane poglobitve skupine virov.

2.3.1 Zgodovinski etnobotanični viri

- **Terenske etnobotanične informacije** iz intervjujev in opazovanja, ki so preverjene pri več pripovedovalcih (npr. lastni terenski dnevniki, zapiski mreže terenskih sodelavcev, terenski dnevniki in poročila institucij – npr. Orlove ekipe Slovenskega etnografskega muzeja, 1948–1984; fototeke ustanov; terenski hišni arhivi).
- **Arhivski viri**, npr. zdravilske bukve, zeliščarske knjige, sezname zdravil ranocelnikov, sezname neizprašanih babic, mrliških oglednikov, kirurgov, oznanila in predpisi o cepljenju, sezname zdravil za revne otročnice, zeliščni recepti in drugi nasveti za zdravljenje, zapiski o samozdravljenju ter čarovnem zdravljenju, čarovniških procesih, zagovorih, molitvah, pridige, prepisi svetih ali nebeških listov).

Med zeliščarskimi knjigami so bile najpomembnejše t. i. »*Ortus sanitatis*« iz 15. stoletja, in nemško pisane zeliščarske knjige – *Kräuterbücher*, ki so jih vsaj od 16. stoletja dalje prirejali in prevajali tudi v slovenščino (znana rokopisa iz leta 1720 in leta 1886). Rokopise so prevajali, sestavljali in prepisovali t. i. bukovniki (ZUPANIČ SLAVEC 2017: 30).

- **Temeljne slovenske etnomedicinske monografije**. Daleč najpomembnejši sta deli: Vinka Möderndorferja *Ljudska medicina pri Slovencih* (Ljubljana: SAZU, 1964), ki omenja ok. 500 rastlin iz Slovenije in zamejstva); ter Marije Makarovič *Podoba zdravstvene kulture koroških Slovencev: V kmečkem okolju od Zilje do Podjune v 19. in 20. stoletju* (Celovec: 2008), v kateri omenja 338 rastlin.

Posthumno izdana knjiga Vinka Möderndorferja *Ljudska medicina na Slovenskem* (1964), je najboljši povojni prikaz ljudske medicine na območju nekdanje Jugoslavije, v kateri je za slovensko agrarno okolje navedel nad petsto različnih zdravilnih rastlin (MÖDERNDORFER 1964: 15) in kakšnih sto drugih naravnih zdravilnih sredstev. Rastline so omenjene za zdravljenje raznih zunanjih in notranjih bolezni v več kot 3.500 primerih. Njegova metodologija in viri pričajo o vnemu za objavo ljudske medicine z enciklopedijsko zasnovo, saj je gradivo zbiral več kot trideset let, pri tem pa uporabljal ustne vire, rokopisne zbirke učiteljev, šolskih upraviteljev, ravnateljev, učencev in imel na terenu številne poročevalce, ki so mu pošiljali rokopisne zbirke o ljudski medicini. Poleg tega je kot vir uporabljal svoje osebne korespondence in rokopisne zbirke iz raznih krajev Slovenije od leta 1929–1953), pri čemer je tudi sam kritično pripomnil, da pri zapisu gradiva mnogokrat manjkajo podatki o pripovedovalcu in čas zapisa, nekaj gradiva iz Ziljske doline in drugih delov slovenske Koroške pa je bilo zapisano po spominu. Del gradiva je bil zapisan spomladi leta 1943 v kazenskem oddelku ljubljanske bolnišnice in v zaporih belgijske vojašnice, nekaj ga je preveril poleti istega leta v toskanskem fašističnem taborišču Renicci, tako da so ga sotaboriščniki ponovno pripovedovali. (MÖDERNDORFER 1964). Poleg virov, pridobljenih v zaporu in taborišču, je uporabil še svojih pet rokopisnih zbirk iz let 1929–36, 1935–41, 1941–46, 1950 ter 1953 slovenske in nemške tiskane vire, slovenske medicinske rokopise in strokovno medicinsko literaturo (RAMŠAK 2016).

Deloma je Möderndorferjeve posplošitve za območje današnje avstrijske Koroške odpravila Marija Makarovič v monografiji *Podoba zdravstvene kulture koroških Slovencev: V kmečkem okolju od Zilje do Podjune v 19. in 20. stoletju* (2008), ko je šla po sledih njegovih ljudskomedicinskih virov, uporabila prvič citirano gradivo, v katerem je popravila krajevne posplošitve in zapisala natančen kraj vira, ali popravila in preverila nekatere spodrsrljaje, ki so nastali zaradi velike količine gradiva (RAMŠAK 2016: 294), razlago ponazorila še s slikovnimi viri (fotografije rekonstrukcij zdravilskih praks, risbe magičnih načinov zdravljenja, zahvalnih predmetov namenjenim javnosti ali za zasebno

rabo). Vsekakor sta obe knjigi najpodrobnejša opisa ljudskega zdravljenja in medicinske etnobotanike, ki sta nastali na podlagi lastnega terenskega dela in uporabe številnih virov.

- **Rokopisne zbirke in popisi**, npr. v rokopisnih oddelkih Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in Univerzitetne knjižnice Maribor; v preglednih člankih o rokopisih, zlasti v rokopisih Milana Dolenca: *Ljudsko medicinske knjige iz okolice Škofje Loke* (Loški razgledi 1973, 20); *O dozdaj zbranih ljudskomedicinskih rokopisih* (Traditiones 1977, 4); *Bibliografija rokopisnih ljudsko-medicinskih bukev in zapisov s slovenskega etničnega ozemlja* (Slovenski etnograf 1983–1987, 31).
- Botanična strokovna literatura je v preteklosti pogosteje, danes pa le še izjemoma zajemala znanje, ki ga lahko neposredno uporabimo kot etnobotanični vir. Najbogatejši prispevki botanikov so tako iz 18. in 19. stoletja. Eno od težišč teh prispevkov je **rastlinska taksonomija**, ki zajema tako znanstvena poimenovanja kot lokalna domača imena na podlagi značilnosti rastlin (npr. glede na uporabo: jedilne, strupene ipd., ljudsko ločevanje glede na okus, barvo, vonj, otip ali celo zvok rastline) ali lokalno vrednotenje rastlin (npr. simboličen pomen), fitonime, ki se nanašajo na več rastlin hkrati (npr. v pokrajini, pri različnih avtorjih ali virih informacij), historična poimenovanja ter njihovo zanesljivost v primerjavi z znanstveno taksonomijo. Dela, ki so po kronološkem zaporedju razvrščena v ta razdelek, bi bila lahko hkrati tudi drugje, saj so se preučevalci rastlin skoraj vedno ukvarjali tudi z njihovim poimenovanjem. Mnoga dela iz te kategorije so danes dostopna tudi na medomrežju, tako da bi s primerjanjem mdr. lahko ugotovili, kdo se je zgledoval po kom.

Glavni zbiratelji, izdelovalci ter prevajalci seznamov rastlinskih imen na Slovenskem so bili: Henrik Freyer idr. *Seznam slovenskih rastlinskih imen* (1836); Ivan Tušek (prevod in priredba avtorja Emila Adolfa Roßmäßlerja); *Štirje letni časi* (Ljubljana: Matica slovenska, 1867); Bogoslav Šulek *Jugoslovanski imenik bilja* (1879); Ivan Košťál *Rodbinski priimki iz rastlinskih imen* (Dom in svet 1906, 8); Hinko Tuma je v delu *Vocabolario Botanico Latino-Sloveno*, ki je izšlo v zbirki *Studi Goriziani II* (1924), objavil imena rastlin, žal pa ni navedel vira, iz katere zbirke ali ustnega vira so ta imena (BARLÉ 1937: 169). Janko Barlé je napisal zelo pomembno delo *Prinosi slovenskim nazivima bilja* (1937). Barlé je več desetletij na terenu in po virih (Valvasorjeva *Slava Vojvodine Kranjske*, rokopisne zdravilske in lekarniške knjige) zbiral gradivo za zbirko slovenskega izraza za rastline. V abecedno urejenem imeniku, objavljenem v *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (1936, 30 (2); 1937 31 (1)) in tudi v posebni publikaciji (Zagreb 1937), je zbral nad 600 imen in jih primerjal s tistimi iz drugih virov, skupaj okrog 3.000 imen. Del njegovega gradiva je natančno lokaliziran, ostala so povzeta iz drugih zbirnih virov. Ob imenih rastlin je zapisana njihova zdravilna raba, pogosto tudi z njimi povezane pripovedi, vraže, recepti ter drugi podatki. Zbirka je dragocena z imenoslovnega, etnobotaničnega in etnomedicinskega vidika (VODUŠEK 1977: 43; SLAVEC GRADIŠNIK 2017). Pri sestavi zbornika so mu z nasveti, komentarji ter z literaturo pomagali še drugi zbiralci, npr. Josip Kostial, gimnazijski profesor v Novem mestu, Herik Tuma, odvetnik v Ljubljani, lekarnar Bohuslav Lavička, Vinko Möderndorfer, ravnatelj in učitelj idr. (BARLÉ 1937). Druge pomembne etnobotanične podatke najdemo še v delih: Ivan Tušek *Naj bolj potrebne stvari iz botaniške terminologije* (Slovenski glasnik 1862 5 (8)); Ernest Mayer *Seznam cvetnic in praprotnic slovenskega ozemlja = Verzeichniss der Farn- und Blütenpflanzen des slowenischen Gebietes* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1952); Dušan Ludvik *Ljudska imena zdravilnih rastlin* (Traditiones 1973, 2); Milko Matičetov *Bedenice. Imena, pesniško in obredno izročilo o tem cvetju na Slovenskem in pri sosedih v hrvaški Istri* (Traditiones 1976–1977,

5–6); Nada Praprotnik *Henrik Freyer in njegov seznam slovanskih rastlinskih imen iz leta 1836* (Scopolia 2007, 61); Mihaela Koletnik, *Koroška botanična terminologija v Pleteršnikovem slovarju*. Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja (ur. M. Jesenšek, Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008); Mojca Horvat *Sadni, zelenjavni in cvetlični vrt v slovenskih narečjih* (po gradivu za SLA), v: *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: 2010), Mihaela Koletnik, *Gornjejeseniška botanična terminologija*. Rojena v narečje. Akademkinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici. (Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2016); revija *Proteus* (1933–); v članku Valerije B. Kolosove, *Človeško telo in rastline: medsebojni odnosi med dvema sistemoma poimenovanja* (Etnolog 2005, 15) pa so zbrani slovanski izrazi antropomorfiziranih rastlin.

- Etnologija zelo izjemoma uporablja tudi primerke iz **zgodovinskih herbarijev in drugih virov z etnobotaničnimi pisnimi in slikovnimi vsebinami**. Herbariji, ki jih hrani Prirodoslovni muzej Slovenije, obsegajo približno 50.000 herbarijskih pol. Med njimi je tudi najstarejši znani herbarij na Slovenskem iz leta 1696, ki ga je uredil zdravnik Janez Krstnik Flysser iz Ljutomer (Praprotnik 2015: 14). Etnobotanične vsebine, ki so v herbarijih v resnici zelo redke, bi sicer lahko iskali tudi v drugih herbarijih, ksilotekah ter zbirkah plodov, semen in gliv Prirodoslovnega muzeja Slovenije (Jožef Kalasanc Erberg 1796, Balthasar Hacquet, herbarijski primerki iz knjige *Plantae alpinae Carniolicae* 1872, zbirka barona Karla Zoisa iz 18. stoletja, herbariji iz 19. stoletja Franca Hladnika, Henrika Freyerja, Žige Grafa, Andreja Fleischmanna, Muzia Tommasinija, Valentina Plemla, Franca Plemla, Klemna Janše, Toma Zupana, Karla Dežmana, Jerija Dollinerja, Nikomeda Rasterna, zbirka več avtorjev *Flora Germanica exsiccata*, herbarijske zbirke 20. stoletja Alfonza Pavline, Angele Piskernik, ksiloteka, zbirka vrst lesa, iz 19. stoletja); herbarijih Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete v Ljubljani z ok. 100.000 polami iz vsega rastlinskega sistema, s poudarkom na mahovih, praprotnicah in semenkah).

Drugi pomembnejši viri z etnobotaničnimi vsebinami so: Pedanij Dioskurid *De Materia Medica* [O medicinski materiji] (50–70 pr. n. št., ok. 600 rastlin, z mediteranskega območja); Plinij star. *Naravoslovje* (77 n. št.); Jacob Maydenbach *Hortus Sanitatis* [Vrt zdravja] (1485); Neznani avtor, psevdonim Herbarius *Herbarius Latinus* [Latinski botanik] (Pariz, ok. 1486); Leonhart Fuchs *De historia stirpium commentarii insignes* [Pomembni komentarji o zgodovini rastlin] (Basel, 1542; ok. 400 rastlin iz Nemčije in Avstrije); Janez Vajkard Valvasor *Slava Vojvodine Kranjske* (1689), Carl Linnaeus *Philosophia botanica* (1751); Carl Linnaeus *Species plantarum* (1753; ok. 5.900 rastlin), Giovanni Antonio Scopoli *Flora Carniolica* (1772, ok. 1.100 rastlinskih vrst in 127 slovanskih rastlinskih imen).

Med botanično ilustrirano gradivo pa lahko prištejemo zbirko akvarelov 163 rastlin, sadežev in živali iz Valvasorjeve zapuščine iz leta 1685 (Nacionalna i sveučilišna knjižnica v Zagrebu); Alois Pokorny, Ivan Tušek *Prirodopis rastlinstva s podobami*: za spodnje razrede srednjih šol (Ljubljana, Matica slovenska 1872); Martin Cilenšek *Naše škodljive rastline v podobi in besedi* (Celovec, Družba sv. Mohorja 1892).

- Tudi **ljudska likovna umetnost in umetniška visoka upodabljaljoča umetnost** lahko do neke mere služita kot vir v etnobotaniki. K prvi je treba omeniti katalog razstave Gorazda Makaroviča *Cvetlični motivi v ljudski umetnosti*. *Vodnik po razstavi* (Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 1973). Tudi freske, ljudska nabožna umetnost, še zlasti podobe svetnikov, votivne podobe, zahvalne in zaobljubne podobe, obcestne table, križi, kapelice idr. obeležja še niso celovito etnobotanično preučene. Med slikarskimi

umetninami bi bile gotovo zanimive raziskave del z rastlinsko tematiko slovenskih slikarjev, kot npr. Jurij Šubic: *Vrtnar* (olje na platnu, 1882), *Sadovnjak* (olje na platnu, 1890); Ivana Kobilica, *Poletje*, (olje na platnu, 1891); Ivan Grohar: *Macesen* (olje na platnu, 1904), *Sejalec* (olje na platnu, 1907), *Krompir* (olje na platnu, 1909), vsaj kot recepcija odnosa med naravo in človekom.

- **Zeliščni grajski in samostanski vrtovi ter lekarnе.** Že v 12. stoletju so se z zdravilstvom in ranocelništvom ukvarjali redovniki v Ljubljani in v drugih krajih na Slovenskem. Delovali so po mestih in trgih, bili so osebni zdravniki plemstva, redovniška pravila in krščanska etika pa jim je poleg tega iz dobredelnosti nalagala ukvarjanje z zdravilstvom, zato so brezplačno zdravili tudi preprosto ljudstvo. V vsakem samostanu so imeli prostor za oskrbovanje bolnikov in meniha, ki se je ukvarjal tudi z zdravilstvom. Redovniki so gojili in uporabljali zdravilna zelišča, ki so jih hranili v samostanskih lekarnah in zdravili glede na tedanje medicinsko znanje. Prav tako so imeli svoje lekarnе, kjer so menihi izdelovali zdravila ne le zase, ampak tudi za drugo prebivalstvo (ZUPANIČ SLAVEC 2017: 16). Samostanske lekarnе na Slovenskem, npr. cistercijski samostan Stična iz 13. stoletja ali Minoritski samostan Olimje iz 17. stoletja s svojimi zeliščnimi vrtovi ter uspešno prodajno zeliščno dejavnostjo so lahko vir ne samo za preučevanje dela najbolj znanih patrov zeliščarjev (npr. Simona Ašiča iz Stične, 1906–1992), pač pa tudi njihove prepoznavnosti in uporabe zeliščnih nasvetov v širšem okolju. Danes ob celovito obnovljenih gradovih nastajajo tudi novejši zeliščni vrtovi, tak je npr. manjši zeliščni vrt Posavja na gradu Rajhenburg.
- **Zasebne botanične zbirke in nasadi zdravilnih zelišč in okrasnih rastlin,** npr. kolekcijski nasad zdravilnih in aromatičnih rastlin ter začimbnic Inštituta za hmeljarstvo in pivovarstvo v Žalcu; Mozirski gaj, park cvetja.
- **Zeliščarske kmetije, zeliščarice, ki prodajajo na tržnicah, pomladni sejmi, na katerih se da dobiti sadike in semena, botanična in zeliščarska društva, organizirane vzajemne izmenjave sadik in semen** so lahko izčrpen vir podatkov o sodobnem odnosu do (zdravilnih) rastlin, njihovi uporabi, pristočasnih dejavnostih, povezanih z rastlinami, smernicah uporabe in pridelovanja ter drugih potrebah v zvezi z rsatlinami.
- Za etnobotaniko so do določene mere uporabni tudi izsledki **arheo(paleo) botanike**, čeprav te ostaline laikom iz drugih disciplin niso preprosto dostopne. Lahko pa se uporabljajo ugotovitve arheobotanike za interpretacijo kakih etnobotaničnih dejstev. Najpomembnejši arheobotanični viri so npr. na zapisih, podobah, lončenini, tkaninah, tekstilu, vrveh ali sukancu, fosilni iztrebki, ostanki rastlin na arheoloških najdiščih ter v močvirskih in jezerskih sedimentih, arheobotanični ostanki v zoglenelih in z vodo prepojenih sedimentih, palinološki ostanki – oz. ostanki peloda kot pokazatelj kulturnih rastlin ter vpliva podnebja na vegetacijo. Ti viri dajejo podatke o načinu življenja, gospodarstvu, prehranskih navadah, nekdanjem okolju in prilagoditvi človeka nanj. Za arheobotaniko je še zlasti pomembno delo Maje Andrič, Tjaše Tolar in Boruta Toškana, *Okoljska arheologija in paleoekologija. Palinologija, arheobotanika in arheozoologija* (Ljubljana: Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU, 2016).
- **Ljudsko slovstvo** (pravljice, bajke, povesti, pregovori, pripovedke), **življenjske zgodbe, književnost.** To je obsežen sklop virov, v katerem največkrat v fragmentarni obliki najdemo nekatere rastline, ki so jih uporabljali pri čarovnem zdravljenju ali drugače v vsakdanjem življenju. Nekatera od navedenih del vsebujejo informacije v zvezi z nabiranjem ali uporabo, pogosto pa gre zgolj za gradivo, ki še ni bilo etnobotanično interpretirano.

Ta vrsta gradiva zahteva primerjalno analizo čim več primerov, zato je pomembno, da te zberemo, ugotovimo, kje so njihove skupne značilnosti in nato interpretiramo simboliko, ki jo nosijo v sebi. Lažje je zbrati gradivo in predstaviti posamezne primere, kot pa ugotoviti njihove simbolne pomene. Mitologija na primer, vsebuje veliko simbolike med naravo in kulturo, in ta simbolika izhaja iz konkretnega empiričnega znanja o naravi (MARTIN 1995).

V tem razdelku so izbrana ljudskoslovstvena in druga sorodna dela navedena zgolj po kronološkem zaporedju: Matija Valjavec *Pripovedka o somovici ali »jelenskem zelji«* (Kmetijske in rokodelske novice 28/XV, 1857); Ivan Šašelj *Slovenski pregovori iz rastiinstva* (Etnolog 1936, 8–9); Aleksander Videčnik *Rože in čarovnije: narodopisni prikaz domačega zdravilstva v Zgornji Savinjski dolini* (Mozirje: Zavod za kulturo, 1995); Milan Dolenc *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve* (ur. Z. Zupanič Slavec in M. Makarovič, Ljubljana, 1999); *Rasla je jelka do neba: zgodbe iz našega ljudskega herbarija* (ur. Z. Šmitek, Radovljica: Didakta, 2012) z mitološkimi pripovedmi iz slovenskega ljudskega izročila, zlasti o drevesih, njihovem nastanku, simboliki, pomenu ter vlogi, ki jo imajo v življenju posameznika in skupnosti; Marija Cvetek *Rastlinski svet v bohinskem folklornem izročilu* (Bohinjski zbornik II, Bohinj: 2012); Jasna Fakin Bajec *»Poljnto smo jejli vsak večjr – kokšn buot magar td zo frjšk«: o pridelavi koruze, ličkanju in kuhanju polente na Planini med preteklostjo in izživi v prihodnosti* (Planina: Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini, 2012); o rastlinah v ljudskih šegah in verovanjih Niko Kuret *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime* (Celje: Mohorjeva družba, 1965–1971). Rastline se pojavljajo tudi v zbirkah pripovedk, npr. v zbirki *Glasovi* (ur. M. Stanonik, Ljubljana: Kmečki glas, 1988–); zbirkah življenjepisov, npr. *Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev* (Celovec: Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik ter Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva družba, 1993–2004) in druge.

V ta sklop bi (pogojno) lahko uvrstili tudi sodobne umetniške literarne upodobitve, mladinska ter otroška književna dela, ki z vidika etnobotanike še niso bila raziskana. Za primer navajam: Josip Vandot *Kekec nad samotnim breznom* (Zvonček 1924); Polonca Kovač *Zelišča male čarovnice* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009) ter poezijo, npr. pesmi iz več zbirk Svetlane Makarovič. Tudi v tej literaturi se odražata miselno obzorje in odnos do rastlin, ki verjetno vsaj do neke mere temeljita na poznavanju ljudskega etnobotaničnega znanja. Pri interpretaciji teh del je potreben čisto drugačen pristop kot pri raziskovanju drugih pisnih del v zvezi z rastlinami.

Obravnave pojavljanja rastlin v duhovnem svetu so se lotile tudi nekatere druge discipline, npr. umetnostna zgodovina in jezikoslovje. O simboliki rastlin je pisal Tine Germ *Simbolika cvetja* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002); o rastlinah v luči jezikoslovja pa Irena Stramljič Breznik *Ko cvetje spregovori jezikoslovcu* (Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2008).

- **Drugi (etno)botanični in (etno)farmakološki viri in literatura.** Ti viri so zgodovinski, lingvistični, botanična dela, s pomočjo katerih bi etnolog na terenu ali kasneje identificiral rastline, ter farmacevtska dela, v katerih bi izvedel, kako so jih uporabljali za zdravljenje in kakšno vlogo so imele v njihovem življenju, ter splošni botanični priročniki. Zaradi različnih metodoloških poudarkov med etnobotaniko in botaniko bi nekatere od teh virov, ki bi jih etnolog uporabljal kot dopolnilne, botanik imel za primarne. V ta sklop po preudarku kronološko uvrščam najpomembnejša kulturnozgodovinska in enciklopedična

botanična ter farmacevtska dela, npr.: Jože Stabej, *Kruh ubogih: kulturnozgodovinski in jezikovni začrt zgodovine krompirja na Slovenskem* (Ljubljana: Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Razred za Filološke in Literarne Vede, 1977); Zmago Šmitek, *Romanje k »sveti smreki« na Paki pri Vitanju* (Traditiones 1999, 28 (1)); Ivan Kreft idr., *Ethnobotany of buckwheat* (Seoul: Jinsol Publishing Co., 2003); Jožica Škofic, *Besede krompir v slovenskih in sosednjih hrvaških narečjih* (Hrvatski dialektološki zbornik 2008, 14); Mateja Šmid Hribar, *Kulturni vidiki drevesne dediščine* (Glasnik Slovenskega etnološkega društva 2011 51 (1–2)); Tomaž Petauer, *Leksikon rastlinskih bogastev* (Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1993); Samo Kreft idr. *Sodobna fitoterapija: z dokazi podprta uporaba zdravilnih rastlin* (Ljubljana: Slovensko farmacevtsko društvo, 2013); druga poročila in deklaracije o zeliščnih pripravkih.

2.3.2 Naravoslovni viri

Etnobotaniki kot dopolnilno literaturo uporabljajo tudi vsa sodobna in pretekla naravoslovna spoznanja, ki koristijo pri razumevanju povezanosti rastlin in ljudi ter pri različnih vidikih primerjav. Pri tem je etnobotanikom poglavitno:

- **Viri z informacijami o biokemični sestavi in procesih v rastlinah**, npr. na slovenskih biokemijskih, farmacevtskih in medicinskih portalih (npr. Toxi index, pri Centru za klinično toksikologijo in farmakologijo, UKC LJ; Slovenski kemijski portal); na spletnih straneh lekarn; v znanstvenih revijah in monografijah. Tam so mdr. obravnavane strupene rastline in pleveli, vpliv določenih substanc na telo in povezave s čarovništvom, znaki zastrupitve ali zdravljenje.
- **Botanični vrtovi in arboretumi**, npr. Botanični vrt Univerze v Ljubljani; Botanični vrt Fakultete za kmetijstvo in biosistemske vede Univerze v Mariboru (Pivola); Alpski botanični vrt Juliana v Trenti; Botanični vrt Sežana; Arboretum Volčji potok.
- **Narodni, regijski in krajinski parki, rezervati, pragozdovi ter druga zaščitena območja**. V tem okviru bi etnologa zanimal denimo vpliv zaščitene območij vključno s pravno regulativo na vsakdanje življenje ljudi, odnos in ljudsko izročilo o zaščitene območjih, zavest o zaščiti rastlin in zavestno kršenje prepovedi nabiranja in obnašanja (npr. nabiranje zaščitene rastlin za lastno uporabo v prehrani in pijačah, zaščitene rastline kot »trofeje«, obisk zaščitene območij in poziranje v njih).

2.3.3 Dodatni viri

- **Strokovne in poljudne knjige o zdravilnih rastlinah**. Velik porast botaničnih in zeliščarskih priročnikov je opazen od osemdesetih let 20. stoletja dalje. Nabiranje zdravilnih rastlin je v Evropi spet zelo popularno, potem ko so ljudje po drugi svetovni vojni nekaj desetletij to dejavnost opuščali. Glavni motivi za prepored zanimanja za ljudsko botaniko in nabiralništvo so kakovost nabranih izdelkov, rekreacija in sočasni pozivi k zdravemu življenju ter ponovno pridobivanje kulturne vrednosti rastlin, ki so bile nekoč hrana revežev in hrana v času lakote. Potem je bila v času industrializacije njihova zgodovinska vloga na pozabljeni strani jedilnega lista, v današnji postindustrijski družbi pa so postale iskane delikatese in identitetni simbol (REYES-GARCÍA & al. 2015; SCHUNKO & al. 2015). Nabiranje rastlin zaradi ohranjanja tradicije ali tržno nabiranje je le obstranska motivacija, slednje deloma tudi zaradi privatizacije tradicionalnih znanj o zeliščarstvu in prepovedi proste prodaje zdravilnih zelišč, ki jih uspe izsiliti velikim korporacijam.

Nabor teh priročnikov je danes ogromen, enega najbolj znanih in večkrat ponatisnjenih zeliščarskih priročnikov pri nas pa je napisal Simon Ašič *Domača lekarna p. Simona Ašiča. Priročnik za nabiranje zdravih zelišč* (Celje Mohorjeva družba, 1994). Od konca 20. stoletja so rastlinski priročniki s kuharskimi recepti domačih avtorjev močno vplivali na zavest o pomenu rastlin in njihovi uporabnosti za prehrano, kot npr. Ljubiša Grlič *Užitne divje rastline* (Ljubljana: Cankarjeva založba; Zagreb: Prosvjeta, 1980); Dario Cortese *Divja hrana: užitne samonikle rastline, nabiranje in priprava* (Ljubljana: Kmečki glas, 1995), Borut Cerkvencič *Užitne rastline* (Ljubljana: Zveza tabornikov Slovenije, 1999); Dario Cortese *Nekaj divjega* (Cerkno: Porezen, 2011), ipd. Še večje število pa je prevodne literature s tega področja, kar kaže na popularnost tega žanra. V etnologiji o preporodu uživanja divjih rastlin in zelišč priča tudi razstava s katalogno publikacijo Kristine Kovačič in Martine Repinc »*Ta trava je šacana ...*« *Najbolj cenjene rastline na tržaškem Krasu. »Le erbe della salute...« Esempi di medicina popolare del Carso triestino. Katalog razstave* (Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1992).

- **Turistični produkti, usklajeni s trajnostnim obiskovanjem narave**, npr. Mednarodni festival alpskega cvetja v Bohinju, cvetlične počitnice, vodene botanične ture, delavnice nabiranja in priprave užitnih divjih rastlin, delavnice nabiranja in prepoznavanja cvetja, fotografske delavnice spoznavanja rastlin, gostinski cvetlični meniji, slaščičarski izdelki s cvetjem, vrtnarski sejmi, zeliščarski tečaji.
- **Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije** (pri Ministrstvu za kulturo, do te objave 2019 vpisanih 67 enot) tradicionalnim rabam rastlin namenja bolj malo pozornosti, saj so te pretežno uvrščene pod druge zvrsti dediščine (npr. pod kategoriji gospodarska znanja in veščine ter rokodelska in obrtniška znanja – kot npr. pletarstvo, suhorodarstvo, slamnkarstvo, izdelovanje drevakov, skodlarstvo, oglarstvo, ročno izdelovanje papirja, izdelovanje klobukov iz kostanjevega listja ter pod kategorijo šege in navade – kot npr. izdelovanje cvetnonedeljskih butaric, spletnje venčkov sv. Ivana ali gančki majoš).
- Igrani, dokumentarni ter ljubiteljski **filmi** o rastlinah; npr. dokumentarni filmi slovenske vrtnarice na RTV SLO Jelene de Belder *List in cvet* (1994), *Okus po cvetju* (1998) ter *Okus po plodovih*; vrtnarske oddaje *Na vrtu* ipd.
- **Pravni viri**, kot so zakoni, pravilniki, uredbe ... o razvrstitvi, nabiranju, gojenju, prodaji, zaščiti rastlin (npr. 52. člen Zakona o zdravilih (UL RS, št. 17/14); Pravilnik o tradicionalnih zdravilih rastlinskega izvora (UL RS, št. 55/06 in 17/14 – ZZdr-2); Zakon o kmetijstvu (UL RS, št. 45/08, 57/12, 90/12 – ZdZPVHVVR, 26/14, 32/15, 27/17 in 22/18); Pravilnik o natančnejši opredelitvi in načinu razvrščanja zdravil in medicinskih pripomočkov v skupine (UL RS, št. 43/97, 101/99 – ZZMP, 37/00 in 82/00)). V teh virih so zgoščene definicije – npr. izraz zdravilna zelišča je zapisan v Zakonu o zdravilih (1996), v Odredbi o razvrstitvi zdravilnih rastlin in Zakonu o zdravilih in medicinskih pripomočkih (1999) je bil uporabljen izraz zdravilne rastline. Tudi v pravni zgodovini, zlasti v delu Sergija Vilfana *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana: Slovenska matica, 1961), najdemo nekatere fragmentarne podatke o vlogi rastlin v preteklosti.
- **Drugi viri**, pomembni za razumevanje povezave med človekom in samoniklimi ter kulturnimi rastlinami (npr. razvoj poljedelskih sistemov: požigalništvo, nabiralništvo, setev, sajenje, kolobarjenje, žlahtnjenje, namakanje, osuševanje, spori zaradi zemlje in naravnih virov, žetev, shranjevanje, sušenje, konzerviranje, novejša, alternativne oblike pridelave in rabe rastlin kot npr. zeleno gnojenje, zeleno zdravojedstvo, zelene strešne kritine ipd.).

2.4 Dialektika znanstvene in ljudske klasifikacije

Za uspešno celovito obravnavo rastlin v etnobotaniki je potrebna natatčna klasifikacija rastlin. Povsod po svetu ljudje klasificirajo rastline in živali v etnobiološke (neznanstvene) sisteme in to počnejo na dokaj podoben način. Ameriški antropolog in etnobiolog Brent Berlin (1992) je ugotovil, da so za etnobotanične razvrstitve značilne plitke taksonomske hierarhije z manjšim številom višjih redov in veliko taksoni nižjega reda (ki so ali generični ali zelo specifični). Globina taksonomije je odvisna tudi od kulturnega pomena rastline. Bolj, kot so ljudje poznali rastline in botaniko, v manjši meri so za njihovo določanje uporabljali zgolj očitne morfološke značilnosti rastlin, njihovo rastišče in način uporabe (BERLIN 1992; 3–35). Vidne značilnosti rastlin, rastišče in uporaba so v ljudski klasifikaciji ključni za klasifikacijo. Senzorična razpoznavna rastlin (videz, okus, vonj, oblika, barva) in druge morfološke značilnosti imajo v ljudski taksonomiji za posledico razvrščanje vedno v podobne skupine (PONCET, VOGL, WECKERLE 2015: 36). Etnobiološka nomenklatura predstavlja sistem poimenovanja, ki razkriva način *konceptualizacije* živih bitij in njihovega okolja (BERLIN 1992: 26).

Etnobiološki sistemi so po Berlinovih ugotovitvah (1992) organizirani v hierarhične strukture s petimi ali šestimi ravnmi, pri čemer je v določenih etnobioloških pojmovnih sistemih možno tudi najnižje število treh kategorij. Število etnobioloških kategorij in taksonov je kulturno specifično in odvisno od vsakokratnih življenjskih pogojev (naravnih in kulturnih). Berlinove hierarhične etnobiološke strukture so naslednje:

- **Kraljestvo.** V etnobotaniki gre za najvišjo kategorijo, sicer je kraljestvo lahko živalsko in rastlinsko.
- **Življenjska oblika.** V njej je majhna stopnja ujemanja ljudske klasifikacije z znanstveno klasifikacijo. Obsega peščico (med deset in petnajst) podrejenih taksonov, ki vključujejo taksone nižjega reda in ki so v etnobotaniki navadno določeni na osnovi majhnega števila bioloških znakov, npr. trava, drevo, zelišče, grm, trta, goba ipd.
- **Vmesni razred.** Ta največkrat ustreza ravni družine po znanstveni klasifikaciji in je etnobotanično med generično ravnijo in ravnijo življenjskih oblik. Vmesni taksoni so etnobotanična generična poimenovanja, ki so med seboj podobna, ki niso univerzalna in največkrat ne ustrezajo nobenim znanstveno botaničnim poimenovanjem. Tu govorimo o prikritem poimenovanju, pogosto na osnovi funkcionalnosti ali očitne morfologije rastlin.
- **Generična poimenovanja.** Največkrat ustrezajo ravni rodu po znanstveni klasifikaciji in so največja in najpomembnejša vrsta poimenovanj ter temeljni gradniki ljudske taksonomije, ki jih je mogoče zlahka prepoznati v vsakem življenjskem prostoru. Vsebujejo lahko do okoli 500 do 600 taksonov v bujnih tropskih okoljih in pri poljedelskih kulturah ali manjše število na območjih z bolj skromnim rastlinskim bogastvom. Primeri generičnih poimenovanj so npr.: hrast, koruza, vijolica.
- **Specifična poimenovanja in različice oz. varietete** (so manj številna in redkejša kot generična poimenovanja, pojavljajo se v manjših serijah (po dva ali tri), npr. beli bor. Specifična botanična poimenovanja v jezikih lovsko-nabiralskih skupnostih imajo manj različic kot pri poljedelskih skupnostih. V jezikih lovsko-nabiralskih skupnosti je tudi manjše število generičnih poimenovanj. Podatke za specifična poimenovanja je Berlin zbral na podlagi primerjave strukture in obsežnosti etnobioloških (botaničnih in živalskih) leksikonov lovsko-nabiralskih in poljedelskih skupnosti.) (BERLIN 1992: 3–35).

Za razliko od navedenega pa znanstveni hierarhični sistem klasifikacije v botaniki, zoologiji, mikologiji in bakteriologiji razvršča taksone širše, v naraščajoče serije, v katerih vsaka višja vključuje nižje. Splošno uporabljen sistem kategorij pri klasifikaciji rastlin in živali je naslednji: domena, kraljestvo, deblo, razred, red, družina, rod, vrsta, različica, oblika.

Za učinkovito in pregledno znanstveno rabo je priporočljivo shranjevanje vseh vrst podatkov v hierarhičnih strukturah. Te naj bodo pripravljene glede na zanesljivost in natančnost podatkov. To je še zlasti priporočljivo pri prevladujočih zgodovinskih podatkih in načinih priprave rastlin. Ta vrsta dokumentiranja omogoča možnost kasnejših (tudi večjezičnih) dopolnitev (prim. DE NATALE, PEZZATTI, POLLIO 2009). Podatke je priporočljivo strukturirati na način, kjer je razvidna vrsta podatka, način pridobitve podatka in ocena zanesljivosti oz. morebitne druge težave ali omejitve v zvezi s pridobitvijo gradiva, povezave na obstoječe raziskave na spletu in navedbe druge literature. To lahko naredimo tudi z razpredelnicami, npr. da naredimo:

- **preglednico identičnih fitonimov.** Ta razpredelnica se nanaša na različne rastlinske vrste, urejena je glede na avtorje ali po geografskih merilih in vsebuje ljudska, starinska, knjižna, znanstvena imena rastlin; poimenovanja toponimov po fitonimih ter fitonime v književnosti in svetih besedilih (prim. DE NATALE, PEZZATTI, POLLIO 2009).

Primer podatkov, ki bi jih vnesli v preglednico:

[jelka (slovensko ime); *Abies* (latinsko ime); hója (ljudsko ime); Jelka (kraj); Jelka (osebno ime); novoletna jelka (kulturna raba); jelka, smola = jelkina smola (medicinska raba 1; gospodarska raba 1); jelka, vršički = jelkini vršički (ponekod v Sloveniji krma za koze; gospodarska raba 2; zimska pijača z dodatkom meda za izkašljevanje; medicinska raba 2); jelka v mitologiji gl. ŠMITEK 2012; jelka pri različnih starejših avtorjih z navedbo vira, ipd. (Ponazoritvene dodatke o jelki, zapisane v oglatem oklepaju, je dodala avtorica tega članka.)]

- **preglednica rastlin iz zgodovinskih herbarijev,** ki tudi vsebuje natančne podatke o rastlinskih primerkih, zbirkah ali podatkovnih bazah, kjer se nahajajo (prim. DE NATALE, PEZZATTI, POLLIO 2009). [npr. jelka; navedba herbarijev, kjer najdemo to rastlino; podatki o tem];
- **preglednica uporabe (delov) rastlin,** npr. za zdravljenje, prehrano, v gospodarstvu, v zvezi z rituali in mitologijo (prim. DE NATALE, PEZZATTI, POLLIO 2009) [npr. jelkina smola za rane, jelkin čaj iz iglic, ipd.];

Na ta način se zanesljivost informacij, ki so shranjene v podatkovnih bazah, obravnava na več ravneh: od identifikacije fitonima do uporabe rastlin, nahajališča ter njene preučenosti. Hkrati pa omogoča dodajanje novih ravni ali izpopolnjevanje že obstoječih, kar povečuje primerljivost podatkovne baze. To je še zlasti pomembno pri starinskih fitonimih, kjer so viri za isto etnobotanično informacijo različni (prim. DE NATALE, PEZZATTI, POLLIO 2009).

Eno od tehnik zapisovanja za določanje in razvijanje etnobotanične klasifikacije je mdr. zapisal narodopisec James Mooney leta 1894, ki je raziskoval zlasti etnobotanični sistem severnoameriških Indijancev Čerkezov. Ko je našel na novo rastlino, je vprašal pripovedovalce, pretežno ljudske zdravilce, ali jo poznajo. Če so rastlino poznali, jih je spraševal, kje v bližini oz. kako daleč je, koliko rastlin in vrst te rastline raste tam. Nato je prosil, da mu prinesejo primerek vsake vrste, ki jo poznajo, ter tudi sadeže in cvetje te rastline, če je bilo možno. Ta metoda spraševanja se je izkazala za zadovoljivo za določanje okvirja čerkeškega etnobotaničnega sistema. V rokopisnem delu *Cherokee Botany* je popisal strokovna botanična in čerkeška imena rastlin, etimologijo in rabo rastlin v zdravilstvu. Nadalje je popisal 119 rastlin, njihova imena, rastišča ter botanične, okoljske in kulturne

rabe, bolezní, ki jih zdravijo in načine priprave. Do leta 1913 je uredil tudi med 500 in 600 primerkov rastlin v herbarij. Ker je Mooney popisal vzorce in principe čerkeškega etnobotaničnega sistema, še preden bi na njegovo delo lahko vplivala kakršna koli objavljena teoretična ali primerjalna študija, lahko domnevamo, da etnobotaničnemu gradivu ni vsiljeval svojega vnaprej ustvarjenega mnenja, temveč da so takšni etnobotanični klasifikacijski sistemi univerzalni pojav človeškega spoznavanja. Njegove etnobotanične raziskave nakažejo isto univerzalno značilnost etnobotaničnih klasifikacij, ki jo je mdr. ugotovil Brent Berlin, in sicer, povezovanje istih morfoloških značilnosti pri različnih nepovezanih vrstah rastlin. Tako v etnoklasifikacijah oz. etnobotaničnih taksonomijah vzbujajo veliko pozornosti organoleptične lastnosti rastlin npr. barva ali močan vonj, okus rastlin, zvok, ki ga proizvajajo rastlinski deli, kakšne so na otip (npr. lepljive, kosmate) ter velikost. Tudi uporabnost rastlin in ekološka funkcija sta vplivali na ljudsko poimenovanje (Cozzo 2004).

2.5 Posebna metodološka orodja v razvitih etnobotaničnih tradicijah

V etnobiologiji (torej v etnobotaniki in etnozooologiji) sta v funkcionalnem in spoznavo-slovnem smislu pomembni zlasti dve vprašanji. Prvo je ekonomsko in sprašuje: Kako in na kakšen način človeške družbe uporabljajo naravo? Drugo vprašanje sprašuje: Kako in na kakšen način človeške družbe razumejo naravo? V zgodovini vede so se najprej pojavila ekonomsko motivirana vprašanja, bolj kognitivno orientirana dela pa so bila v svetu objavljena sredi 50-tih let 20. stoletja (BERLIN 1992: 4), kar deloma sovпада tudi s slovenskimi etnobotaničnimi raziskavami (npr. MÖDERNDORFER 1964 – delo je izšlo posthumno; NOVAK 1957). Sodobne raziskave etnobioloških klasifikacij pa postavljajo še tretje, ontološko vprašanje: Zakaj človeške družbe klasificirajo naravo na način, kakor jo (BERLIN 1992: 5)?

Za odgovor na ta vprašanja je treba analizirati kulturno domeno oziroma vsebinska področja, s katerimi imamo opravka. To védenje zajema podatke o tem, kaj ljudje vedo o rastlinskem svetu, na kak način si ga predstavljajo ter kaj jim pomeni. Analiza kulturne domene je v etnobotaniki način za dokumentiranje lokalnega poznavanja okolja. Lahko jo razčlenimo v več stopenj, od katerih vsaka uporablja svojo metodo za pridobitev podatkov. Vse metode temeljijo na tehniki strukturiranega ter polstrukturiranega intervjuvanja pripovedovalcev s predvidenimi nabori vprašanj (CARUSO idr. 2015: 24). Ni nujno, da v etnobotaničnih raziskavah vedno uporabljajo vse metode in tehnike, pogosto pa uporabljamo neki nabor le-teh, ki vključuje: opazovanje z udeležbo, intervjuje, prosto naštevanje, prepoznavanje rastlin v skupini, kombinacijo vseh načinov.

Za ugotavljanje sestavin botaničnega področja uporabljamo tehniko prostega naštevanja (v angl. *free listing*). S to tehniko pustimo pripovedovalcem, da sami prosto naštejejo rastline iz neke skupine in razložijo, kako jih uporabljajo. Razvrstijo jih tako, kot sami mislijo, da so povezane, in jim ne vsiljujemo znanstvenih botaničnih klasifikacij. Vprašanja, ki jih zastavimo pripovedovalcem pri prostem naštevanju, so zelo preprosta, npr. naštejte vse rastline, ki jih uporabljate za ..., ali naštejte vse divje rastoče jedilne rastline, ki jih poznate, ali naštejte vse strupene rastline, ki jih poznate in rastejo v bližini vašega doma ipd.

S pomočjo tehnike prostega naštevanja dobimo informacije o tem, do kod sega znanje o rastlinah, na kak način jih razvrščajo in kdo v skupnosti največ vé o njih. (CARUSO idr. 2015: 25). S to tehniko zremo, ali bomo od pripovedovalcev sploh dobili dovolj relevantnih informacij in v kakšni meri.

Da bi bile informacije, ki so pridobljene s tehniko prostega naštevanja relevantne, je priporočeno, da izprašamo vsaj 20–30 pripovedovalcev iz iste skupnosti. Če smo negotovi

glede predvidenega izida, lahko najprej sondažno izprašamo enega ali dva pripovedovalca. Pomembno pri tem je, da najprej sprašujemo po tem, kaj ljudje vedo, in šele kasneje po tem, kaj uporabljajo, saj ljudje namreč poznajo več rastlin, kot jih uporabljajo. Potem jih v (pol)strukturiranem intervjuju spodbujamo, da se spomnijo še kakšne rastline, pri čemer, glede na potrebe raziskave, seznam omejimo na 10, 20 ali 25 rastlin. V prvi fazi analiziranja gradiva imen rastlin ne urejamo, saj s prostim naštevanjem dobimo tudi narečna in sinonimna imena. Dokler se iz zbranega gradiva ne prepričamo, da govorijo o isti rastlini, pustimo vse navedene izraze (CARUSO idr. 2015: 25, 26).

Pomembno je, da podatkov v tej fazi ne urejamo, priporočljivo pa je, da jih razvrstimo v preglednico.

Model matrice prostega naštevanja rastlin narejen po opravljenih strukturiranih intervjujih prikazuje Preglednica 2. Število rastlin/sadežev, ki jih pripovedovalci poznajo/uporabljajo priča o njihovem poznavanju rastlinskega sveta. Večje, kot je število, bolj pripovedovalec pozna etnobotanično domeno. Za nekatere domene v preglednici se izkaže, da štrlijo iz povprečja, da jih pozna/uporablja več ljudi (npr. sadje); za druge pa, da jih poznajo le poznavalci tega področja (npr. zdravilne rastline). Na podlagi teh podatkov lahko izračunamo tudi pogostost omenbe neke rastline ali njenega dela glede na število pripovedovalcev (Prirejeno po: CARUSO idr. 2015: 26, 27).

Preglednica 2: Model matrice prostega naštevanja rastlin narejen po opravljenih strukturiranih intervjujih (Prirejeno po: CARUSO idr. 2015: 26, 27).

Table 2: The model of the matrix of a free listing created after structured interviews. (Adapted from CARUSO etc. 2015: 26, 27).

	Rastlina 1	Rastlina 2	Rastlina 3	Rastlina n
Pripovedovalec 1	Pozna/ uporablja rastlino (da/ne)	- -	- -	- -
Pripovedovalec 2	- -	- -	- -	- -
Pripovedovalec 3	- -	- -	- -	- -
Pripovedovalec n	- -	- -	- -	- -

V naslednji fazi skupaj s pripovedovalci identificiramo primerke rastlin. Prosimo jih, da naštejejo še druga imena za rastlino. Etnobotaniki pri tem uporabljajo fotografije, semena, cvetove ali sadje, ki ga pokažejo pripovedovalcem, predmete, ki so narejeni iz te rastline, ali zaprosijo pripovedovalce, da jim rastlino pokažejo *in situ*, razkrijejo njeno nahajališče ali kako drugače nakažejo sled za rastlino (CARUSO idr. 2015: 28). Upoštevati pa je treba, da npr. fotografija drevesa ali odrezana veja pripovedovalcem ne nudi toliko vizualnih in taktilnih podatkov kot celotno drevo, zato lahko pride do napak pri prepoznavi. Prav tako je nujna doslednost pri intervjuvanju, saj drug primerek iste vrste na drugi lokaciji lahko izvabi drugo opisno ime pri pripovedovalcu (Ross 2014: 129–130). Ti metodološki rekviziti pomagajo, da pripovedovalci spregovorijo o odnosu med rastlino in človekom. Rezultate lahko primerjamo glede na starost, spol, poklic in izobrazbo pripovedovalcev. V tej fazi lahko nekateri pripovedovalci tudi odklonijo sodelovanje, ker se jim zdi, da nimajo dovolj znanja,

medtem ko se drugi izkažejo kot možni terenski asistenti. Glavni namen identificiranja je ugotoviti »pravilna« lokalna imena rastlin, ugotoviti, koliko jih pripovedovalci dejansko poznajo in prepoznati vzorec, ki vpliva na »napake« pri identifikaciji rastlin (CARUSO idr. 2015: 29).

Potem poskušamo ugotoviti, kako pripovedovalci razločujejo rastline in določajo podrobnosti. Pri tej obliki klasifikacije lahko uporabimo več tehnik, npr. kupčkanje oz. urejanje kupčkov semen (v ang. *pile sort*) kot npr. stročnice, koruza. To je lahko skupinska oblika spraševanja, ki sproži živahne diskusije, kaj kam spada (CARUSO idr. 2015: 30). S to tehniko dobimo podatke o tem, kakšen sistem rastlin in predstav o njih obstaja v neki skupnosti. Kupčkanje je lahko spontano oz. svobodno, ali pa pripovedovalcem ponudimo rastline/semena/fotografije le nekaj vrst.

Naslednja tehnika, ki jo uporabljamo za klasifikacijo, so triade. Pripovedovalcem pokažemo po tri primerke rastline ali njenih delov in vprašamo, katera od treh je najbolj različna in ne ustreza drugima dvema ali pa jih prosimo, da izberejo dve enaki. Nato jih vprašamo, zakaj menijo, da sta enaki. S to tehniko poskušamo razumeti, kako in zakaj pripovedovalci razvrščajo rastline v neko domeno. Klasifikacijo, ki jo dobimo s takšno vajo (ki pričakovano ni enaka znanstveni botanični klasifikaciji), primerjamo med pripovedovalci različnih skupin [npr. mlajši, starejši, moški, ženske]. S triadami lahko analiziramo do 30 rastlin, s kupčkanjem pa še večje število. Izberemo tiste rastline, ki jih je pri prostem naštevanju omenila vsaj polovica pripovedovalcev ali pa izberemo deset najbolj pogostih (CARUSO idr. 2015: 32). Rezultati kupčkanja in triad so podlaga za analizo kulturne logike, verovanja in vrednot. Nato sledijo faze primerjave parov rastlin, ocene (npr. od 1 do 4 ali besedne ocene, ki pa morajo biti čim bolj jasne, npr. odlično, dobro, slabo) in rangiranja (npr. primerjava rastlin in razvrščanje po pomembnosti), v katerih sprašujemo pripovedovalce po gospodarski vrednosti rastlin, strupenosti, zdravilnosti, užitnosti, gorljivosti, prodajnosti in drugih vrstah uporabnosti, ki razkrijejo dodatne skrite dimenzije prej opaženih meril, kupčkanja in triad. Te tehnike, z izjemo analizo kulturne domene, uporabimo pri skupinskem delu, npr. v delavnicah ali drugih srečanjih (CARUSO idr. 2015: 33).

Ob naštetem lahko pri etnobotaničnem terenskem delu uporabimo še druge tehnike, jih združujemo in prilagajamo potrebam in pripovedovalcem. Idealno je, če imamo možnost dela v skupini z botaniki, ki ob tem kartirajo nahajališča, popišejo najdišča, zbirajo, določijo in vizualno dokumentirajo vzorce za herbarije ipd.

3 KOLONIZATORSKO-EKONOMSKI INTERESI INDUSTRIJ

Etnobotanika je zanimiva tudi za interese industrij, ki želijo tržiti nove izdelke na podlagi rastlin (BARRET, BANNISTER 2000), pri čemer gre za korporativno sistematično zlorabo etnobotanike v profitne namene. Ocenjeno je bilo, da na zemlji raste okoli med 250.000 in 500.000 vrst rastlin, zato so etnobotanične raziskave uporabe rastlin med domorodci ter objava etnobotaničnih izsledkov (znanstveni članki, baze podatkov, terenske botanične zbirke) pomemben vir informacij za nove prodajne niše teh industrij (BARRET, BANNISTER 2000). V tržne namene se je konec 20. stoletja uporabljalo približno 2.000 naravnih vrst rastlin, med katerimi jih je 60–70 % doma v Srednji Evropi. Med 900 in 1.200 rastlin jih je bilo v Evropi še zmeraj pridobljenih v naravi (LANGE 1998). Ekonomsko motivirani interesi za botaniko so v nasprotju z etnobotaničnimi raziskovalnimi prizadevanji po zaščiti naravne in kulturne raznolikosti ter kulturne dediščine. Zaradi ekonomskega interesa industrij, ki

uporablja patente in zaščito intelektualne lastnine, je postalo pomembno tudi vprašanje zaščite domorodskih kultur, njihovega znanja in tradicionalnih virov. Previdnost pri etnobotaničnih objavah je potrebna zlasti zato, ker si podatke oz. etnobotanična znanja v javni domeni prisvaja industrija, jih patentira in uporablja za komercialne namene, pri čemer nima niti stika z nosilci teh znanj niti z ničimer ne nadomesti uporabe in zlorabe njihovih tradicionalnih znanj. Ta položaj ogroža odnos med etnobotaniki in domačini, ki so pripravljene sodelovati v njihovih raziskavah. Pripovedovanje o etnobotaničnih kulturnih praksah zunaj skupnosti tako dobiva nove razsežnosti z negotovimi posledicami. Dokumentiranje kontekstualnih podrobnosti o rastlinskih vrstah, načinih priprave in etnomedicinski uporabi je podvrženo industrijskemu koloniziranju podatkov ter njihovi zlorabi, še zlasti, kadar so ti odtujeni od primarnega kulturnega konteksta. Paradoksalno je, da je etnobotanično znanstveno objavlanje povezano s hkratnim industrijskim prisvajanjem znanj, ki naj bi jih varovali pred zlorabo ravno etnobotaniki. Etika raziskovalcu nalaga, da kadar obstaja še tako minimalna možnost zlorabe, mora svoj človeški vir in rastlinski habitat zaščititi pred njo. Čeprav škodljivih posledic ni vedno možno predvideti, je bolje preprečiti škodo, kot se zanašati na kasnejšo kompenzacijo le-te (BARRET, BANNISTER 2000).

4 SUMMARY

The article about the complex matter on ethnobotany from ethnological perspective (the other part, written from botanical perspective is also published in *Hladnika 43*, JOGAN 2019) tries to answer some important questions, such as: »What is ethnobotany?«, »How did it develop?«, »What does it research?«, »Which are the most common methods?«

Ethnobotany is an interdisciplinary discipline that has roots in Slovene ethnology. Its methodology differs from the botanical one because ethnologists use different approaches than biologists. In ethnobotany, we research the plants from the point of view of the social or cultural group and from the perspective of the individuals who use them. We are interested in why and how plants are useful to humans and what are the folk's attitudes toward them. This is also the main methodological difference between the botany and ethnobotany.

The most commonly used ethnobotanical information is found in written documents (manuscripts, monographs, articles, lexicographic works) and in databases, such as, for example, botanical, pharmaceutical, veterinary, historical. The Internet access to some databases made it possible to combine content from various disciplinary areas and to facilitate the verification of resources. On the other hand, the electronic access to these data makes the uncritical duplication and non-precise or outdated contents a big issue in ethnobotany. Therefore, the ethnobotanical sources require a consistent scientific critique. The importance of distinguishing between relevant and incomplete or misleading sources is also increasing because of the rise of the complementary and alternative medicines and because of the commercialization of the revival of »traditional life«. A consistent ethnobotanical methodology is a key to the further development of the discipline and proper, harmless use of plants.

5 ZAHVALA

Prof. dr. Nejeu Joganu in doc. dr. Martini Bačič z Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani se zahvaljujem za strokovni pregled besedila ter dobronamerne kolegialne nasvete.

6 LITERATURA

Opomba: V seznamu literature so upoštevana samo citirana dela. Druga navedena dela so dokumentirana med besedilom in jih na tem mestu ne ponavljam, ker bi to znatno preseгло predviden obseg članka.

- ALBUQUERQUE, U. P., M. A. RAMOS, W. S. FERREIRA JR. & P. MUNIZ DE MEDEIROS, 2017: *Ethnobotany for Beginners*. Springer. 84 pp.
- BARLÉ, J., 1937: Prinosi slovenskim nazivima bilja. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 31 (1): 170–292.
- BARRET, K., & K. BANNISTER, 2000: Challenging the Status Quo in Ethnobotany: A New Paradigm of Publication May Protect Cultural Knowledge and Traditional Resources. *Cultural Survival Quarterly Magazine* 24 (4). <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/challenging-status-quo-ethnobotany-new-paradigm>, dostop 22. 5. 2018.
- BAŠ, A., 1970: Obiranje hmelja na kmečkih posestvih v Savinjski dolini, Slovenski etnograf 40–41: 71–98.
- BAŠ, A. (ed.), 2004 [2007, 2011]: Slovenski etnološki leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- BENNETT, B. C., [b. n. l.]: *Ethnobotany and Economic Botany: Subjects in Search of Definitions*. Encyclopedia of Environmental and Ecological Sciences, Engineering and Technology Resources. Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS). Paris: the UNESCO, Eolss Publishers. <http://www.eolss.net>, dostop 15. 1. 2019.
- BERLIN, B., 1992: *Ethnobiological Classification. Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. New Jersey, Princeton University Press.
- BOGATAJ, J.: 1989: Domače obrti na Slovenskem, Ljubljana, Državna založba Slovenije. 245 pp.
- BRAS, L., 1982: Ribnica, njena suha roba in lončarstvo, Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino 30 (2): 144–151.
- CARUSO, E. & al., 2015: *Conducting and Communicating Ethnobotanical Research: A Methods Manual*. Morocco: Global Diversity Foundation, MedPlant, Phylogenetic Exploration of Medicinal Plant Diversity. 89 pp.
- COZZO, D. N., 2004: *Ethnobotanical classification system and medical ethnobotany of the eastern band of the Cherokee Indians*. A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of the University of Georgia in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy. Athens, Georgia. 470 pp.
- DE NATALE, A., G. B., PEZZATTI, A., POLLIO, 2009: Extending the temporal context of ethnobotanical databases: the case study of the Campania region (southern Italy). *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 5 (7).
- GRAFENAUER, I., 1962: Brezen in brezova voda. Slovenski etnograf 15: 101–106.
- JOGAN, N., 2019: Etnobotanična metodologija: botanični pristop. *Hladnikia* 43: 29–47.
- KOGEJ, K., 1992: Izdelovanje prunel v Brdih. *Etnolog* 2 (1): 19–27.
- KOTNIK, F., 1943: Slovenske starosvetnosti. Ljubljana, Zadržna tiskarna. 148 pp.
- LANGE, D., 1998: *Europe's Medicinal and Aromatic Plants: Their Use, Trade and Conservation*. Cambridge, Velika Britanija, Traffic International.
- MAKAROVIČ, M., 1982: *Strojna in Strojanci: Narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- MAKAROVIČ, M., 1985: Predgrad in Predgrajci: narodopisna podoba belokranjske vasi. Ljubljana: Kulturna skupnost Kočevje.
- MAKAROVIČ, M., 1994: Sele in Selani: Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto. Celovec: Mohorjeva založba.
- MAKAROVIČ, M., 2008: Podoba zdravstvene kulture koroških Slovencev: V kmečkem okolju od Zilje do Podjune v 19. in 20. stoletju. Celovec, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik; Celovec, Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva založba.
- MARTIN, G. J., 1995: Ethnobotany: A methods manual. Springer.
- MLAKAR, V., 2015: Rastlina je sveta, od korenin do cveta. Ljubljana: Samozaložba.
- MÖDERNDORFER, V., 1964. Ljudska medicina pri Slovencih. Ljubljana: SAZU.
- MRKUN, A., 1943: Obrti in trgovina velikolaškega okraja. Ljubljana.
- NOVAK, V., 1957: Vprašanje nabiralništva pri Slovencih. Slovenski etnograf 10: 19–28.
- PLESTENJAK JEMEC, B., 1977: Zdravilstvo. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice XI. Ljubljana, Raziskovalna skupnost Slovenije, pp. 25–39.
- POČKAR, I., 1982: Slivarji, Brežice, Posavski muzej.
- POČKAR, I., 1976: Nabiralništvo. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice II. Ljubljana, Raziskovalna skupnost Slovenije, pp. 43–65.
- POČKAR, I., 1997: Slivarstvo. Enciklopedija Slovenije 11. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- PONCET, A., C. R., VOGL, C. S. WICKERLE, 2015: Folkbotanical classification: morphological, ecological and utilitarian characterization of plants in the Napf region, Switzerland. Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine 11 (13): 1–37.
- PRAPROTNIK, N., 2015: Botaniki, njihovo delo in herbarijske zbirke praprotnic in semenk v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. Scopolia 83–84: 1–414.
- RAMŠAK, M., 2016: Prispevek k ljudski medicini pri Slovencih. V: Slavec Gradišnik, I. (ur.), Hudales, J. (ur.). »Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.« Vinko Möderndorfer – učitelj, politik in raziskovalec. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, pp. 289–307.
- RAMŠAK, M., 2017: Zdravje in bolezni na Pohorju. Maribor, Pivec.
- REYES-GARCÍA, V., MENENDEZ-BACETA, ACEITUNO-MATA, L., ACOSTA-NARANJO, R., CALVET-MIR, L., DOMÍNGUEZ, P., GARNATJE, T., GÓMEZ-BAGGETHUN, E., MOLINA-BUSTAMANTE, M., MOLINA, M., RODRÍGUEZ-FRANCO, R., SERRASOLSES, G., VALLÉS, J., PARDO-DE-SANTAYANA, M., 2015: From famine foods to delicatessen: Interpreting trends in the use of wild edible plants through cultural ecosystem services. Ecological Economics 120: 303–311.
- ROSS, N. J., 2014: »What's That Called?« Folk Taxonomy and Connecting Students to the Human-Nature Interface. Innovative Strategies for Teaching in the Plant Sciences (ur. C. L. Quave). New York, Springer, 2014, pp. 121–134.
- SCHUNKO, C., GRASSER, S., VOGL, C. R., 2015: Explaining the resurgent popularity of the wild: Motivations for wild plant gathering in the Biosphere Reserve Grosses Walsertal, Austria. Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine 11 (55), pp. 1–14.
- SLAVEC GRADIŠNIK, I., 2017: Barle, Janko (1869–1941). Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B–Bla. Ur. B. Šterbenc Svetina et al. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi134496/#novi-slovenski-biografski-leksikon>, dostop: 9. 11. 2018.
- SÖUKAND, R., 2014: Letter to Editor: What are the main criteria of science? Unconventional methods in ethnopharmacology. Journal of Ethnopharmacology 154, pp. 475–478.
- SÖUKAND, R., R. KALLE, 2015: Emic conceptualization of a »wild edible plant« in Estonia in the second half of the 20th century. *Trames, A Journal of the Humanities and Social*

Sciences 19 (1), pp. 15–34.

SUHA roba & lončarstvo = Woodenware and pottery = Holzwaren und Topferei = Articoli in legno e terracotta, 2014. Ribnica: Rokodelski center – zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost.

SUHADOLNIK S., 1962: O brezovi vodi na Notranjskem. Slovenski etnograf 15: pp. 106.

ŠEGA, P., 1997: Slovenski kostanjarji na Dunaju. Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Novo mesto.

VODUŠEK, V., 1977: Znanje o rastlinskem svetu (Ljudska botanika). Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice XI. Ljubljana, Raziskovalna skupnost Slovenije, pp. 41–62.

ZUPANIČ SLAVEC, Z., 2017: Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem – Medicina skozi čas, javno zdravstvo, farmacija. Ljubljana, Slovenska matica.